

TEZĂ DE DOCTORAT

PREJUDICIUL NEPATRIMONIAL CAUZAT PRIN EROAREA JUDICIARĂ

REZUMAT

Conducător științific

Prof. univ. dr. RADU I. MOTICA

Student doctorand

MARA GEORGE MARIUS

TIMIȘOARA

2020

Cuvinte cheie: eroare judiciară, prejudiciu nepatrimonial, separația puterilor în stat, prejudiciul biologic, prejudiciul social, prejudiciul de agrement, prejudiciul moral, compensare, răspundere civilă, fapta ilicită, culpă, activitate judiciară, risc, răspundere profesională

Prezenta lucrare își propune să trateze problematica consecințelor negative pe care eroarea judiciară le manifestă pe planul drepturilor și intereselor legitime cu caracter nepatrimonial ale persoanei, respectiv prejudiciul ce nu poate fi evaluat economic și care se produce în ipoteza săvârșirii unui fapt ilicit civil ce întrunește elementele erorii judiciare. Interesul în tratarea acestei teme a fost generat nu doar de modificările legislative recente în materia răspunderii civile pentru eroarea judiciară (atât a Statului cât și a magistratului) dar totodată și de modalitatea în care stabilirea și indemnizarea acestui tip de prejudiciu nepatrimonial a fost abordată atât la nivel doctrinar cât și, mai ales, la nivel jurisprudențial.

Astfel, plecând de la axioma imposibilității cuantificării economice a prejudiciului nepatrimonial, modalitatea de stabilire a sumelor compensatorii acordate victimei faptei ilicite precum și quantumul acestora cunoaște nu doar semnificative variații în practica judiciară dar prezintă totodată și un caracter deficitar sub raportul motivării soluției alese de către magistratul judecător.

Cercetarea noastră pornește de la prezentarea evoluției conceptului de prejudiciu, văzut nu doar ca element-condiție a răspunderii civile delictuale, dar și ca măsură a acesteia, atât timp cât mecanismul acestei instituții a dreptului civil nu poate fi antrenat în absența cauzării unor consecințe negative cu caracter patrimonial sau nepatrimonial.

Dacă eroarea judiciară reprezintă, în opinia noastră, un fapt ilicit civil apt de a genera prejudiciu nepatrimonial (opinie ce nu este unanim împărtășită de doctrina de specialitate, după cum vom prezenta în cuprinsul lucrării), era imperios necesar să pornim analiza de la prezentarea funcțiilor răspunderii civile delictuale, notând primatul funcției reparatorii ce se manifestă în prezent. Acest primat vine și ca o consecință a evoluției teoriilor cu privire la fundamentul răspunderii civile delictuale, respectiv menținerea

pilonului central reprezentat de culpă însă cu adagiul teoriei riscului și a ideii de garanție, specifice formelor de răspundere civilă delictuală, care, urmare a evoluției societății, au fost create în doctrină tocmai pentru a permite indemnizarea integrală a prejudiciului chiar și în absența dovedirii unei culpe. Iar răspunderea Statului pentru prejudiciul cauzat prin eroarea judiciară este, așa cum vom prezenta, tocmai o formă de manifestare a teoriei răspunderii civile delictuale obiective.

Legislația internă a suferit, în ultimul deceniu, o serie de modificări de substanță în sfera ce cuprinde obiectul de interes al prezentei lucrări de cercetare, respectiv prejudiciul nepatrimonial cauzat prin eroare judiciară și modul de reparare sau compensare a acestuia.

Primul titlu al prezentei lucrări a căutat să surprindă aspectele care generează în continuare dezbateri în doctrină, sau care prezintă un caracter deficitar, cum ar fi, spre exemplu, lipsa unei reglementări exprese cu privire la indemnizarea victimelor indirecte pentru prejudiciul nepatrimonial cauzat prin vătămarea integrității fizice sau psihice a victimei directe (spre exemplu, suferința trăită de părinții victimei directe, care în urma faptei ilicite a rămas cu un handicap grav permanent ce reclamă îngrijire pentru întreg restul vieții).

Am arătat că legislația actuală consacră în continuare primatul funcției reparatorii a răspunderii civile, cu corolarul fundamentului acesteia bazat pe culpă, însă teoria riscului și ideea de garanție, specifice răspunderii civile obiective, vin să completeze necesitatea reparării integrale și echitabile a prejudiciului cauzat victimei.

Ordinea juridică ce caracterizează societățile democratice moderne impune existența unor norme care să reglementeze una dintre formele răspunderii civile, ca parte a celei juridice, și anume răspunderea delictuală, ale cărei moduri de manifestare variate sunt întâlnite în aproape oricare domeniu al activității ființei umane

În continuare am abordat problematica prejudiciului, privit dintr-o perspectivă duală: atât ca element esențial (chiar cel mai important al răspunderii civile delictuale, fără de care celelalte elemente sunt lipsite de relevanță practică) al răspunderii civile delictuale, cât și măsură a acesteia, dată fiind predominanța funcției reparatorii.

Analiza abordărilor doctrinare în ceea ce privește formele de manifestare ale prejudiciului au reliefat esențiala împărțire a acestuia în cele două mari categorii, cea a prejudiciului patrimonial, respectiv cea a prejudiciului nepatrimonial.

Dacă, așa cum am arătat, modul în care prejudiciul nepatrimonial se manifestă îmbracă diverse forme, doctrina a oferit o clasificare ale cărei avantaje le-am reliefat în lucrare, și anume clasificarea acestor forme ale prejudiciului nepatrimonial în prejudiciu biologic, prejudiciu moral și prejudiciul social sau existențial. Deși această abordare nu știrbește caracterul unitar al prejudiciului nepatrimonial și nici nu afectează stabilirea unei sume compensatorii unice, globale, apreciem că utilitatea operării cu aceste noțiuni distincte rezidă tocmai în posibilitatea de a asigura respectarea principiului reparării integrale a prejudiciului, sub toate formele de manifestare, fiind totodată prezente certe avantaje în ceea ce privește regimul probator, aspecte pe care le vom dezvolta ulterior.

Tipurile de prejudiciu nepatrimonial (ce vizează fie personalitatea fizică a ființei umane, fie viața psiho-emoțională și socială a victimei, imaginea acesteia în societate) reclamă metode specifice de reparare, iar Codul Civil 2009, prin reglementarea expresă a drepturilor personalității, a deschis calea unei evoluții sub acest aspect. Am arătat că sumele de bani achitate victimei în cazul producerii acestui tip de prejudiciu nu pot reprezenta o despăgubire prin echivalent, datorită imposibilității de a evalua pecuniar urmarea negativă suferită de victimă, însă indemnizarea poate reprezenta o despăgubire în compensare, menită să reducă suferințele prin posibilitatea experimentării unor trăiri pozitive. Lipsa unor criterii legale clare pentru evaluarea și acordarea acestor compensații generează practică neunitară, iar problematica a fost reluată pe parcursul cercetării, fiind propuse și metode pentru uniformizarea jurisprudenței referitoare la acest aspect.

Având în vedere că prejudiciul nepatrimonial cauzat în urma săvârșirii unei erori judiciare lezează, cel mai adesea, acele drepturi fără conținut economic ce au fost denumite atât în doctrină cât și în legislația ca drepturi ale personalității, acestea au devenit obiect de studiu al prezentei cercetări, fiind analizate și mijloacele specifice de protejare a acestora și de prevenire a producerii prejudiciului nepatrimonial, elemente de noutate ce deschide calea unei analize la nivel doctrinar, precum și la sedimentarea unei practici judiciare în domeniu, necesitând însă o atentă monitorizare pentru a preveni soluțiile neunitare.

Titlul al doilea al prezentei lucrări de cercetare a analizat eroarea judiciară privită ca faptă ilicită civilă, element al răspunderii civile delictuale și, totodată, cauză a unor diverse tipuri de prejudicii, atât patrimoniale cât și nepatrimoniale.

Văzută ca o cauză a producerii unui prejudiciu patrimonial sau nepatrimonial, eroarea judiciară își are la rândul ei sorginea în activitatea judiciară, motiv pentru care am pornit analiza din acest punct, alegând să prezentăm, succint, această activitate esențială a Statului, desfășurată, desigur, prin reprezentanții săi.

Plecând de la teoria separației puterilor în stat, potrivit căreia niciuna dintre cele trei puteri nu poate să își aroge și să exercite prerogative ce aparțin unei alte puteri, ele fiind independente una față de cealaltă și aflate în raport de egalitate, iar nu de subordonare, având posibilitatea și îndatorirea de a supraveghea reciproc modul de exercitare al puterii și de a acționa în vederea sancționării abuzurilor, sistem denumit *checks and balances*, lucrarea a căutat să sublinieze specificul activității judiciare (generat printre altele și de statutul magistratului ca parte a puterii judecătorești) în cadrul căreia poate fi cauzat prejudiciul patrimonial sau nepatrimonial cauzat prin eroarea judiciară, ca faptă ilicită civilă.

Plecând de la principiul separației puterilor în stat, ca element fundamental al statului de drept, și abordând sistemul instanțelor judecătorești ca o veritabilă a treia putere în stat, am subliniat rolul crucial pe care îl are garantarea independenței și imparțialității judecătorului pentru realizarea funcției judiciare cu care a fost investit, în vederea asigurării respectării drepturilor și libertăților cetățenilor.

În virtutea exercitării acestui rol de gardian al drepturilor cetățenești rezidă și gradul ridicat de risc în ceea ce privește lezarea acestora, atunci când activitatea magistratului nu se circumscrie celor mai înalte standarde de conduită profesională, putându-se produce ipoteze de eroare judiciară.

În limitele puterii de interpretare a normei juridice, reprezentanții autorității judecătorești trebuie să asigure respectarea drepturilor și libertăților fundamentale ale omului, acționând astfel încât să garanteze dreptul la un proces echitabil, în caz contrar putând fi atrasă răspunderea civilă, penală sau disciplinară a acestora.

Eroarea judiciară reprezintă un liant între cele două forme ale răspunderii magistraților, disciplinară și civilă, pentru aceasta din urmă acționând ca element component, sub forma faptei ilicite delictuale.

Urmare a recentelor modificări legislative am analizat fundamentală schimbare de optică pe care o reprezintă separarea răspunderii Statului pentru erorile judiciare de răspunderea civilă a magistratului culpabil (rearanjată într-un nou cadru).

Păstrând în esență cadrul instituțional stabilit de legislația anterioară cu privire la răspunderea disciplinară a magistraților, precum și o bună parte a reglementării faptelor ce constituie abateri disciplinare ale magistraților, Legea 242 din 2018 prevede că există eroare judiciară atunci când a fost dispus un act procesual cu încălcarea evidentă a dispozițiilor de drept material și procesual, act prin care au fost încălcate grav drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, producându-se o vătămare ce nu a putut fi remediată printr-o cale de atac ordinară sau extraordinară.

Pe de altă parte, există eroare judiciară, astfel cum e reglementată de alineatul 3 al articolului 96 din Legea nr 303/2004, și în situația în care, printr-o hotărâre judecătorească definitivă, contrară legii sau situației de fapt ce rezultă din probele administrate, au fost afectate grav drepturile, libertățile și interesele legitime ale persoanei, vătămare ce nu a putut fi remediată printr-o cale de atac ordinară sau extraordinară.

Am prezentat modificările legislative de substanță aduse în materia răspunderii civile pentru prejudiciul cauzat prin eroare judiciară aduse de Legea numărul 242 din 2018, modificări care au implicat stabilirea expresă a unui regim dual al acestei răspunderi: o răspundere obiectivă, a Statului, față de victimă, și respectiv o răspundere personală, subiectivă, a magistratului ce a acționat cu rea credință sau gravă neglijență, cauzând astfel eroarea judiciară – această răspundere fiind antrenată față de Stat, în cadrul acțiunii în regres. Aplicabilitatea regulilor din dreptul comun privind răspunderea civilă conduce la definirea unui mod uniform de soluționare a chestiunilor privind antrenarea mecanismului răspunderii civile delictuale, a stabilirii existenței și întinderii prejudiciului dar și a lichidării acestuia, atât în ipoteza unui caz de eroare judiciară prevăzut de legislația procesual penală, cât și a unuia prevăzut de legea numărul 303 din 2004.

Am oferit totodată și o analiză a jurisprudenței instanței de contencios constituțional, chemată să se pronunțe în două rânduri cu privire la conformitatea noii reglementări cu principiile Legii fundamentale, Curtea apreciind că nu orice greșeală de judecată constituie eroare judiciară, ci doar încălcările grave, manifeste, indubitabile, crase, grosiere, absurde sau care au provocat concluzii faptice sau juridice ilogice ori iraționale, iar simplele interpretări judiciare eronate se vor corecta doar prin intermediul căilor de atac. Totodată, Curtea Constituțională a impus revenirea asupra soluției legislative inițiale care prevedea exercitarea obligatorie a acțiunii de regres în contra magistratului, raportat la necesitatea filtrării promovării acesteia în funcție de îndeplinirea sau nu a criteriilor prevăzute pentru angajarea răspunderii civile subiective a magistratului, activitate pe care Curtea a plasat-o în sarcina „ Statului, prin reprezentanții săi”.

Similar cu alte orânduri juridice europene, noua reglementare consacră separația celor două feluri de răspundere, a Statului față de cetățean, pentru eroarea judiciară, și respectiv a magistratului vinovat de cauzarea acesteia, față de Stat, în cadrul acțiunii în regres. Am ales de asemenea să prezentăm, comparativ, modul în care Statul răspunde pentru prejudiciul cauzat prin eroare judiciară în Spania și în Franța, precum și situațiile în care poate fi atrasă răspunderea magistratului culpabil, concluzia fiind aceea că, dacă în Franța, răspunderea civilă a magistratului este cvasi inoperantă, în Spania, condițiile care caracterizează un act procedural ca fiind eroare judiciară au fost stabilite prin practica instanței supreme, subliniind rolul pe care jurisprudența îl va avea, sub acest aspect, și în dreptul intern, de o manieră accesibilă și previzibilă, cu garantarea dreptului la un proces echitabil și la o instanță independentă și imparțială, urmând a se ține cont de toate împrejurările cauzei.

Titlul al treilea al lucrării a prezentat tipurile de prejudiciu nepatrimonial ce pot fi cauzate prin eroarea judiciară (văzută ca faptă ilicită civilă), utilizând criteriile de clasificare regăsite ca atare cu precădere în doctrina și practica judiciară străină. Din analiza jurisprudenței naționale a reieșit că, deși nu sunt formulate explicit, aceste categorii sunt avute în vedere de către magistrații judecători atunci când stabilesc, în echitate, sumele acordate cu titlu de compensație pentru urmările negative reprezentate de prejudiciul nepatrimonial cauzat prin eroarea judiciară.

Ne-am propus totodată, prin prezentarea practicii judiciare străine, să prezentăm utilitatea stabilirii unor criterii privind evaluarea și compensarea acestui tip de prejudiciu, pentru a preveni arbitrariul și a uniformiza jurisprudența.

Pornind de la clasificarea valorilor fundamentale grupate în categoria drepturilor personalității, obiect juridic al prejudiciului nepatrimonial, am prezentat o serie de drepturi ale persoanei ce sunt vătămate cu precădere în urma cauzării unei erori judiciare.

Primul dintre aceste drepturi este chiar dreptul la un proces echitabil, din definiția oferită de legislația internă recent modificată reieșind că eroarea judiciară, prin întocmirea unui act procesual sau pronunțarea unei hotărâri judecătorești cu nerespectarea vădită a normei de drept material sau procesual, reprezintă, în sine, o vătămare a dreptului la echitabilitatea procedurilor judiciare, așa cum această garanție este prevăzută nu doar la nivel intern, în legea fundamentală și în legislația infraconstituțională, dar și la nivel internațional.

Pe cale de consecință putem afirma că primul drept fundamental lezat atunci când se produce o eroare judiciară este tocmai dreptul la un proces echitabil, iar în prezenta lucrare am analizat unul dintre elementele specifice acestuia, respectiv durata rezonabilă a procedurilor judiciare, arătând tipurile de prejudiciu nepatrimonial ce pot fi cauzate în ipoteza nerespectării acestui drept.

Așadar, raportul dintre eroarea judiciară și dreptul la un proces echitabil este unul care încadrează eroarea judiciară ca factor ce lezează în mod direct dreptul la un proces echitabil, însă nu toate situațiile în care acest drept fundamental e lezat reprezintă ipoteze de eroare judiciară. Răspunderea Statului rămâne însă una obiectivă, față de victima prejudiciată și care se va îndrepta cu acțiune în despăgubiri în contra acestuia.

Am prezentat aspectele privind prejudiciul nepatrimonial cauzat urmare a săvârșirii unei erori judiciare în cadrul procesului penal, având în vedere că vasta majoritate a cazurilor de eroare judiciară, care cuprind inclusiv ipoteze de compensare a prejudiciului nepatrimonial, se manifestă în cadrul procedurilor penale, acestea fiind susceptibile de a leza în mod direct și grav drepturi și libertăți fundamentale ale omului.

Raportat la modificările legislative aduse prin Legea numărul 242 din 2018, așa cum am susținut și anterior, suntem de părere că orice ipoteză de eroare judiciară ce

excede cadrului fixat de articolul 504 Cod Procedură Penală urmează a fi analizată conform procedurii prevăzute de Legea numărul 303 din 2004, modificată.

Prezentând unele decizii din practica instanțelor naționale, dar și a celor străine, cu precădere din Italia, am putea concluziona în sensul că, lipsind criteriile pentru individualizarea sumelor stabilite cu titlu de compensație pentru prejudiciul nepatrimonial cauzat, instanțele naționale au recurs la o apreciere în echitate, măsură ce nu este însă străină de neajunsuri, atât timp cât poate conduce la o practică judiciară neuniformă, iar motivarea sumară a raționamentului logico-juridic prin care s-au stabilit respectivele sume nu permite, în toate cazurile, caracterizarea ca satisfacție echitabilă a acestora.

Motiv pentru care suntem de părere că este preferabilă adoptarea unor parametri, a unor criterii de evaluare a prejudiciului biologic, respectiv a celui moral și a celui de agrement, după modelul grilelor utilizate de instanțele italiene, eventual cu stabilirea unor valori minime și maxime a acestor sume compensatorii, nefiind îngădită posibilitatea judecătorului de a aprecia, în interiorul acestor parametri, ținând cont de caracteristicile personale și familiale ale petentului.

Am propus instituirea unui sistem uniform de stabilire a sumelor compensatorii destinate victimei ce a suferit un prejudiciu nepatrimonial prin fapta ilicită, menționând însă că mecanismul prezentat este susceptibil de îmbunătățiri și adaptări la caracteristicile mediului juridic intern.